

PAS

Beskyttelse, bevægelseskontrol, identifikation

Finn Skriver Laursen

Pas er et udtryk man bruger i forskellige kortspil, pas betyder i den sammenhæng, jeg kan ikke melde, jeg har ingenting. Et menneske uden pas er intet menneske. I denne artikel er det et rejsebevis, der er tale om en tilladelse til at bevæge sig fra punkt A til B.

Næsten dagligt hører vi om stramninger af pas og visumregler, om indførelsen af nye identifikations-teknologier, om forbedringer af passikkerheden, om nye pastyper og kontrolprocedurer. Omtrent lige så ofte berettes der om pasfalsknerier, om afsløringer af deciderede pasfabrikker, om brug af ægte og falske pas i forbindelse med kriminalitet, menneskesmugling, illegal indvandring og ikke mindst netop terrorisme. Alt tyder således på, at pasvæsenet stadig er betydningsfuldt, og at det endda er på vej mod en renæssance.

Det var dog et spændende brev fra Holland, der gjorde mig nysgerrig for at finde ud af, hvad pas egentlig var i gammel tid. I min uvidenhed troede jeg, at pas var en moderne ting.

Men nej pas har stort set altid været både for at beskytte den enkelte borger mod farer på rejsen ved, at han havde et rejsebrev/pas underskrevet af en fyrste. Marco Polo havde et brev fra den spanske konge. H.C. Andersen havde et rejsepas. De var derved beskyttet af indflydelsesrige mennesker på deres rejse.

Fig.1 Militærbrev fra Holland der spørger Borgmesteren i Horsens om en i brevet navngiven persons pas er ægte. De spørger, om personen er flygtet fra militæret/søværnet, eller om han er tyv, de synes hans pas ser lidt suspekt ud.

Ingen stat – selv ikke den mest totalitære – har i tidens løb kunnet forhindre, hverken at nogle af dens indbyggere forlod landet, eller - hvad der som regel var meget værre – at fremmede udefra kom ind over grænsen og slog sig ned i landet.

Et russisk ordsprog fra ca.1920 siger: At et helt menneske består af en krop og et pas.

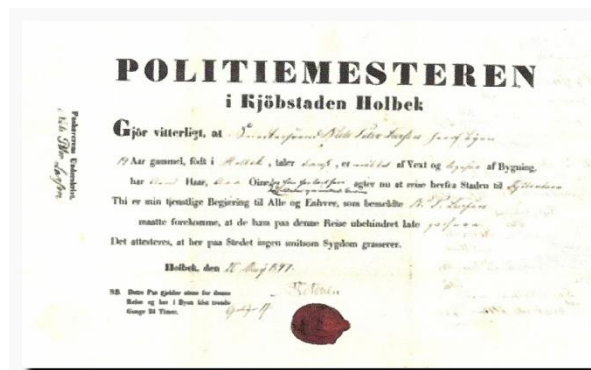

Fig.2 Dansk pas fra begyndelsen af 1800

Der er derfor heller ingen stat, hvor spørgsmålet om forholdet til de udrejsende og de indrejsende ikke har stået på den politiske dagsorden – nogle gange åbent og sagt, andre gange skjult og undertrykt. Sådan er og har det også været i Danmark i umindelige tider. Og sådan er det også i dag.

I 1700-tallet og langt ind i 1800-tallet lykkedes det med restriktive værnepligtslove den danske regering at forhindre, at for mange jyske bønderkarle stak af til Holland og Holsten, hvor lønnen var langt højere end på heden. Også indvandringen søgte man dengang nøje at regulere, ikke mindst ved regulære indrejseforbud over for folk. Siden 1600-tallet skulle man for at rejse fra den ene landsdel til den anden være forsynet med et pas, der fortalte, hvem man var, hvorfra man kom, og hvorhen man agtede sig. Udenfor var København det by- og herredsfogederne der udskrev passet. Alle skippere og færgemænd havde pligt til at kontrollere, at deres passagerer var udstyret med gyldigt pas, og hvis de vovede at sætte pasløse folk over vandet, var straffen hård.

Skønt passet således var i brug allerede i antikken og i middelalderen, har der næppe været tale om egentlige pasvæsener i moderne forstand. Hvis grænserne overhovedet var klart demarkerede, var de sjældent bevogtede, og da staterne samtidig manglede de teknologiske og administrative ressourcer, som kræves for at opretholde en systematisk paskontrol, har passet næppe været særligt effektivt som kontrolredskab.

I lægdsbreve kan man til tider læse, at en navngiven person havde taget "pas" og opholdt sig nu i København.

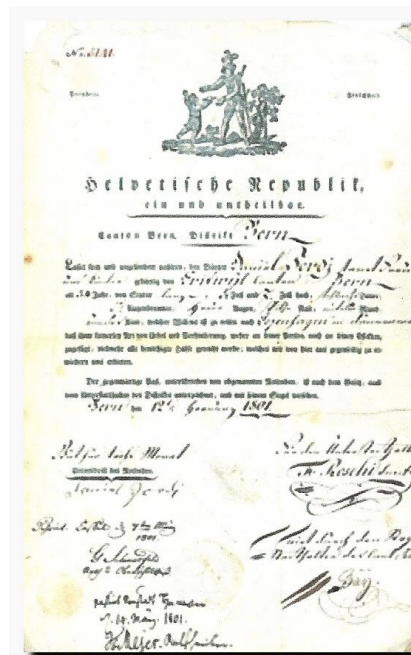

Fig. 3 Tysk pas fra 1830.

I et brev 21-09-1850 fra Altona til Magistraten i Segeberg, kan man læse, at Frk Meyer beder magistraten om et "hjemstavn-bevis", så hun kan tage arbejde i Hamborg.

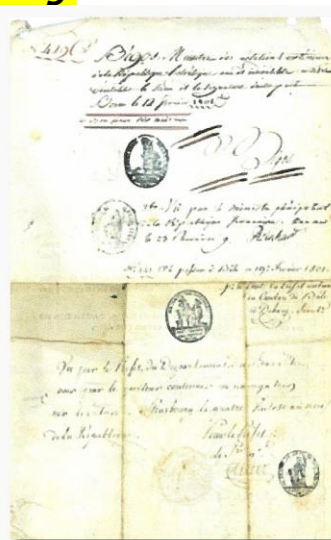

Fig.4 Bagside af tysk pas fra 1830

To ambitioner var særligt betydningsfulde: På den ene side ønskede staten at opholde lov og orden i samfundet; På den anden side ønskede den at optimere indretningen af det

økonomiske liv. I forfølgelsen af disse overordnede målsætninger betjente staten sig ikke mindst af et stadig mere omfattende pasvæsen, der nu primært drejede sig om kontrol af borgernes bevægelser.

§6 i loven om skudsmålhbøger. Enhver, der forlader den købstad eller det pastorat på landet, hvor han eller hun hidtil har tjent som tyende, må forinden afrejsen anmelde dette i købstaden til politiøvrigheden og på landet til sognefogden, der da skal indtegne i skudmålhbogen, at anmeldelse er sket, men ikke indføje bemærkninger om tyendets forhold.

Det pasregime, som opstod på denne måde, adskilte sig på flere måder fra det moderne pasvæsen. En første forskel er, at paspligten for indenlandske rejser var mindst lige så omfattende som for udenlandsrejser, og at de interne grænser – mellem landsdele, provinser, tolddistrikter, eller mellem den privilegerede købsstad og dens opland var lige så vigtige som landegrænserne. En anden forskel, som hænger sammen hermed, ligger i, at pasvæsenet ikke skelnede skarpt mellem indenlandske og udenlandske rejsende. Om en rejsende var indlænding eller udlænding, var i virkeligheden mindre betydningsfuldt. Helt afgørende var det derimod, om han var en respektabel person, der rejste med et klart defineret formål, eller om han måske snarere var en vagabond, som flakkede om på må og få, hverken havde formue eller fast beskæftigelse og derfor kunne forventes at blive en byrde for samfundet, hvis ikke ligefrem en trussel. Formålet med pasvæsenet var netop at sondre mellem de produktive og de upro-ductive, de selvforsørgende og de subsistensløse, de fastboende og de frit omflakkende – i tidens sprogbrug: Mellem de 'umistænkelige' og de 'mistænkelige'. Hvor de førstnævnte skulle generes mindst muligt, så skulle den sidstnævnte gruppe – typisk bestående af

jøder, sigøjnere, vagabonder, skuespillere, vandreprædikanter, kvaksalvere, og tiggere enten helt nægtes et rejsepas eller i det mindste overvåges nøje i deres færden. Ud over de almindelige rejsepas, som altså gjorde det muligt for rejsende at legitimere sig som 'umistænkelige', betjente man sig imidlertid også af en lang række specialiserede pastyper. Disse specialpas var underlagt den samme, negative målsætning om, at forhindre de mistænkelige personer i at bevæge sig frit omkring, men tjente samtidig som redskaber for politiske strategier af mere positiv art.

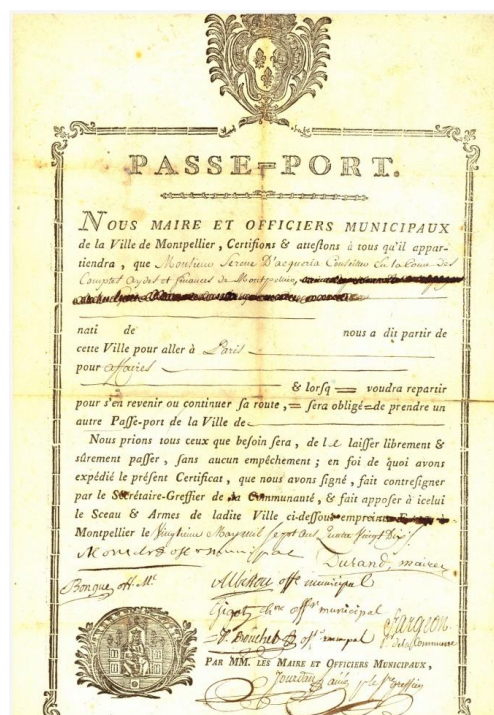

Fig.5 Fransk pas frabegyndelsen af det 1800 århundrede

I 1700-tallets Frankrig anvendtes især to sådanne specialpas: Dels et 'tiggerpas' (passeport des mendians), hvormed man sendte de subsistensløse hjem til deres fødesteder og derved forhindrede dem i at hobe sig sammen i byerne; Dels et 'håndværkerpas' (passeport des artisans), som skulle sikre, at specialiserede håndværkere ikke afslørede deres faghemmeligheder for udenlandske producenter. I de tyske stater benyttede man

sig herudover også af 'militærpas' (Militärpass) for at forhindre faneflugt, 'pestpas' (Pestpass) for at forebygge epidemier og 'jødepas' (Judenpass) for at forhindre emigration blandt velhavende jøder, der som långivere havde stor finansiel betydning for de tyske fyrstehuse. Det samme gjorde sig gældende i Danmark, hvor der så sent som i 1841 eksisterede mere end tyve forskellige pastyper .

Allerede under revolutions- og Napoleons-krigene blev den franske revolutions moderniserede pasvæsen kopieret i de fleste lande på det europæiske kontinent. Her som i Frankrig fandt man det nødvendigt at kontrollere og overvåge rejsende, således at man kunne forhindre spionage, pågribe desertører, overvåge politiske modstandere og i det hele taget bevare grebet om samfundet til gavn for krigsindsatsen og den offentlige orden. Skønt det i høj grad var de internationale storkrige, som havde drevet moderniseringen af pasvæsenet fremad, fortsatte udviklingen med uformindsket styrke efter Napoleons fald.

forskellige kulturer, der er kommet til vores land. Eller hvad?

Kilder: Byhistorisk arkiv Horsens,

Byarkivar Bodil Møller Knudsen.

Erik Torbensen DPHS

Tidsskrift for historie: Michael Dupont.

Jesper Gulddal Københavns Universitet

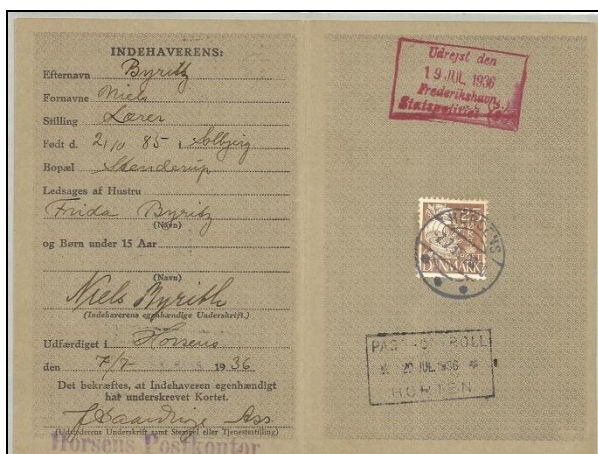

Fig 6. Nordisk rejsekort fra 1936

Pasvæsnets betydning er som vi ved ikke blevet mindre snarere tværtimod. Men ser man tilbage i historien, har det danske samfund vel altid udviklet sig sammen med